

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ЛОБУР ДІАНА РОМАНІВНА

**ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВОМУ
ШАХРАЙСТВУ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ**

Лобур Діана Романівна

ПОФГзм-21

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20___ р.

Завідувач кафедри

_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА.....	6
1.1. Сутність і значення фінансової грамотності у сучасному суспільстві.....	6
1.2 Фінансове шахрайство на ринку кредитних послуг: поняття, види, основні прояви та наслідки.....	11
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ РІВНЕМ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РИЗИКАМИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА НА РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ.....	17
2.1. Аналіз стану фінансової грамотності населення України та особливості доступу до кредитних ресурсів.....	17
2.2. Прояви фінансового шахрайства у сфері кредитування та вплив фінансової грамотності на рівень його поширення.....	25
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ.....	34
3.1. Ключові вектори підвищення фінансової грамотності населення України для зменшення ризиків шахрайства на ринку кредитних ресурсів.....	34
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

У сучасних соціально-економічних умовах фінансова безпека громадян і держави в цілому значною мірою залежить від рівня фінансової грамотності населення. Стрімкий розвиток цифрових технологій, активізація ринку небанківського кредитування, зростання популярності онлайн-фінансових послуг супроводжується не лише зростанням фінансової активності громадян, але й загрозами з боку шахрайських схем. Особливої актуальності набуває проблема кредитного шахрайства, від якого потерпають найбільш вразливі категорії населення, зокрема молодь, люди похилого віку, малограмотні користувачі та внутрішньо переміщені особи.

У наукових роботах сучасних українських дослідників, зокрема О. Глушка, Н. Костенко, М. Семикіної, О. Харламової, Т. Повод, О. Харахаш, О. Іванченкової, а також вчених-практиків, як-от В. Осики та О. Барановського, розглядаються різні аспекти фінансової грамотності в контексті фінансової безпеки та захисту населення від шахрайства. Ці дослідження охоплюють широкий спектр проблем, пов'язаних із недостатньою фінансовою обізнаністю населення, зростанням цифрових загроз та актуальністю запровадження ефективних просвітницьких стратегій. Автори висвітлюють питання структури та компонентів фінансової грамотності, аналізують стан фінансової освіти в Україні, розкривають роль держави, банківських установ та громадських ініціатив у підвищенні фінансової обізнаності громадян. Значна увага приділяється впливу рівня фінансової грамотності на здатність особи розпізнавати шахрайські схеми, захищати власні кошти та здійснювати обґрунтовані фінансові рішення. Окремі праці присвячені вивченню взаємозв'язку між освітніми ініціативами та зниженням ризиків фінансового шахрайства на ринку кредитних ресурсів.

Особливої уваги заслуговують публікації, в яких розглянуто зарубіжний досвід підвищення фінансової грамотності як інструменту запобігання шахрайству, зокрема в Канаді, Великій Британії, Польщі, США та країнах Балтії. У цих дослідженнях наголошується на необхідності інтеграції

фінансової освіти в шкільну програму, активного використання цифрових освітніх платформ, а також посилення кіберграмотності як складової фінансової безпеки громадян. Загалом аналіз наукових джерел свідчить про зростання академічного інтересу до проблеми фінансової грамотності у контексті протидії шахрайству, водночас акцентуючи потребу у подальших міждисциплінарних дослідженнях, які враховують як економічні, так і соціальні аспекти даної проблематики.

Мета дослідження – обґрунтування ключових підходів до підвищення фінансової грамотності населення України як ефективного інструменту зниження рівня фінансового шахрайства на ринку кредитних ресурсів.

З огляду на зазначену мету роботи доцільно виокремити наступні завдання дослідження:

- розкрити сутність фінансової грамотності та її структуру в контексті сучасного суспільства;
- проаналізувати поняття, види, прояви та наслідки фінансового шахрайства;
- дослідити статистичні та емпіричні взаємозв'язки між рівнем фінансової грамотності населення і ризиками шахрайства на кредитному ринку;
- проаналізувати прояви фінансового шахрайства у сфері кредитування та вплив фінансової грамотності на рівень його поширення
- сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення фінансової грамотності для зменшення фінансових ризиків.

Об'єкт дослідження – процес формування фінансової грамотності населення України.

Предмет дослідження – вплив рівня фінансової грамотності на захищеність громадян від шахрайських дій у сфері кредитування.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: системного аналізу, статистичного аналізу (на основі даних НБУ, USAID, OECD), порівняльного аналізу зарубіжного досвіду, графічного методу, логіко-аналітичного та експертного оцінювання.

Наукова новизна полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні прямих і опосередкованих зв'язків між фінансовою грамотністю громадян та ризиками фінансового шахрайства на ринку кредитних ресурсів, а також у розробці авторських пропозицій щодо підвищення ефективності національних програм фінансової просвіти.

Практична значущість результатів полягає у можливості застосування розроблених рекомендацій органами державної влади, фінансовими установами, освітніми закладами та громадськими організаціями в процесі формування стратегій з фінансової безпеки та протидії шахрайству.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження були апробовані на науково-практичних заходах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету:

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні основи фінансової грамотності та її значення у протидії фінансовому шахрайству. У другому – проаналізовано статистичні дані та досвід впровадження освітніх програм в Україні та світі. У третьому – представлено практичні напрями підвищення фінансової грамотності населення як засіб протидії шахрайству на ринку кредитних ресурсів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА

1.1. Сутність і значення фінансової грамотності у сучасному суспільстві

У сучасних соціально-економічних умовах, що характеризуються високою динамікою змін на фінансових ринках, цифровізацією грошового обігу, активізацією нових форм економічної діяльності, зростанням тіньового сектору й ускладненням фінансових інструментів, фінансова грамотність набуває винятково важливого значення. Вона виступає не лише як елемент економічної культури громадян, а й як інструмент забезпечення фінансової стабільності, соціальної стійкості та інституційної довіри до фінансових установ.

Фінансова грамотність формується на перетині економічної, правової та соціальної сфер. Вона охоплює не лише володіння базовими знаннями у сфері особистих фінансів, а й здатність застосовувати ці знання у повсякденному житті для досягнення фінансового благополуччя. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), фінансова грамотність — це поєднання фінансової обізнаності, навичок, ставлень та поведінки, необхідних для прийняття обґрунтованих фінансових рішень та досягнення особистого добробуту [1]. Це визначення, як засвідчує аналіз українських джерел, активно імплементується в національному науковому просторі. Зокрема, у працях Харахаш О., Іванченкової Л. та Ольшевської О. [2] підкреслюється, що рівень фінансової грамотності залежить не лише від доступу до інформації, але й від індивідуальних психологічних установок, мотивації та здатності до критичного мислення при прийнятті фінансових рішень.

Традиційно в структурі фінансової грамотності виділяють три базові компоненти (рис.1.1)

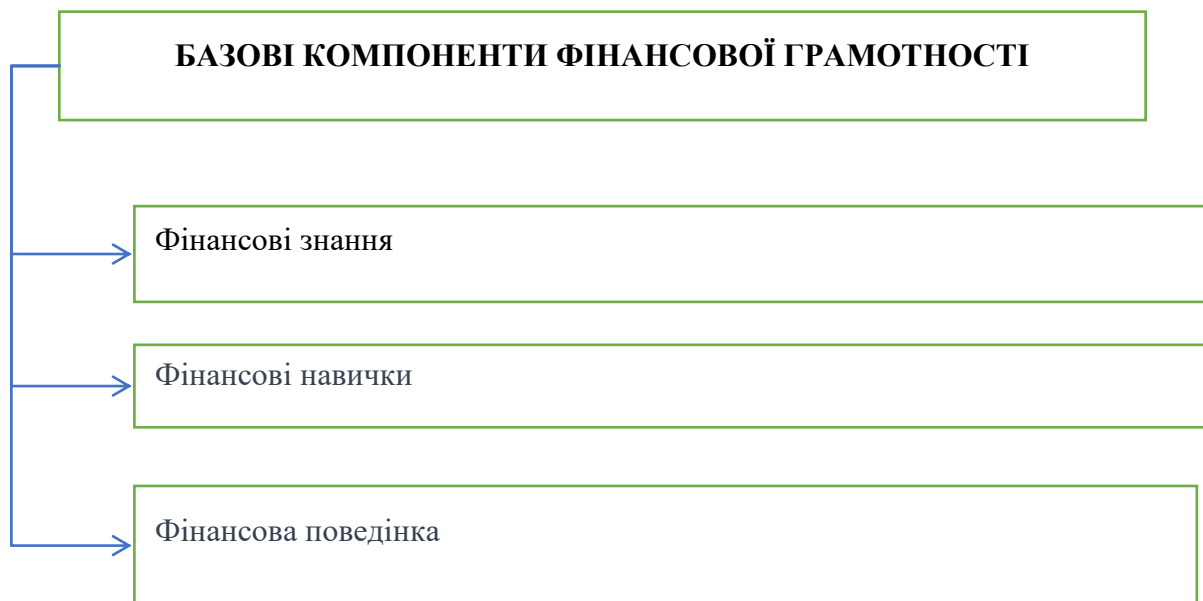

Рис.1.1 БАЗОВІ КОМПОНЕНТИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ*

***Самостійно складено автором**

Фінансові знання, що включають розуміння основ функціонування фінансової системи, грошового обігу, інфляції, податкової системи, умов кредитування, принципів заощадження та інвестування;

Фінансові навички, що проявляються у здатності формувати сімейний бюджет, контролювати витрати, використовувати фінансові сервіси (наприклад, онлайн-банкінг), уникати надмірної заборгованості;

Фінансова поведінка, що відображає практичне застосування знань і навичок: своєчасну сплату рахунків, звичку заощаджувати, раціональне користування кредитними ресурсами, аналіз фінансових пропозицій перед укладанням договорів.

Як зазначає Повод Т. М. [3], ключовим чинником підвищення фінансової грамотності є формування довгострокової фінансової мотивації. Це означає не лише знання про доцільність заощаджень чи інвестування, а й готовність діяти відповідально, приймаючи рішення на основі оцінки майбутніх

ризиків і вигод. Відтак, фінансова грамотність тісно пов'язана з загальним рівнем культури планування, прогнозування і самоорганізації.

Особливу увагу на сучасному етапі заслуговує проблема фінансової уразливості окремих груп населення. Дослідження НБУ, проведене у 2021 році, зафіксувало, що середній рівень фінансової грамотності українців становить 12,3 бала з 21 можливого, що нижче за середній показник у країнах ОЕСР (13,2 бала) і значно нижче порогового рівня фінансової спроможності — 14 балів [4]. Найнижчі показники зафіксовано серед осіб похилого віку, сільського населення, а також молоді без фінансової освіти. Це свідчить про системну потребу в поглибленні освітніх програм у сфері фінансової грамотності з орієнтацією на різні цільові аудиторії.

Низький рівень фінансової обізнаності призводить до того, що значна частина населення не розуміє умов кредитування, не вміє аналізувати банківські пропозиції, не володіє інструментами особистого фінансового планування. Такі обставини створюють сприятливі умови для поширення фінансового шахрайства — телефонного, онлайн або кредитного. За інформацією Національного інституту стратегічних досліджень, жертвами фінансового обману найчастіше стають саме ті громадяни, які не здатні критично оцінити інформацію від сумнівних фінансових структур, піддаються маніпулятивному впливу й легко погоджуються на неофіційні або шахрайські умови фінансових угод [5].

Фінансова грамотність виконує й макроекономічну функцію. Вона безпосередньо впливає на стабільність фінансового ринку, рівень заощаджень населення, інвестиційний клімат та споживчу культуру. Як засвідчує досвід країн з високим рівнем економічного розвитку (Фінляндії, Канади, Австралії), запровадження фінансової освіти з раннього віку (у школах та ВНЗ) та системне підвищення обізнаності дорослого населення дозволили суттєво зменшити кількість фінансових правопорушень, знизити рівень неплатежів за кредитами та підвищити довіру до банківської системи [6].

В Україні реалізація Стратегії підвищення фінансової грамотності населення, започаткованої Національним банком спільно з Міністерством фінансів, уже демонструє позитивні результати. Зокрема, освітній портал "Талан" пропонує курси, тести та інтерактивний контент для дітей, підлітків, студентів і пенсіонерів, що сприяє формуванню навичок фінансової безпеки у цифровому середовищі [6].

Таким чином, фінансова грамотність є багатогранною соціальною компетенцією, що поєднує знання, навички, поведінкові риси та етичні принципи фінансової взаємодії. Вона є ключовим чинником індивідуальної фінансової безпеки та запорукою економічної стійкості держави в умовах глобальних викликів. Її розвиток повинен стати не лише об'єктом освітньої політики, а й інтегрованим напрямом національної безпекової стратегії.

Фінансова грамотність не тільки забезпечує економічну стійкість домогосподарств, а й відіграє критичну роль у протидії різноманітним проявам фінансового шахрайства. Сучасні дослідження доводять, що чим вищий рівень фінансової обізнаності населення, тим нижчий ризик стати жертвою шахрайських схем — як у цифровому, так і в офлайн-середовищі.

В Україні, за даними Національного банку, щороку зростає кількість випадків фінансового шахрайства, зокрема пов'язаного з фішингом, соціальною інженерією, підробленими фінансовими платформами, шахрайським мікрокредитуванням тощо [4]. Найбільш вразливими залишаються громадяни, які не мають елементарних знань про те, як ідентифікувати безпечну фінансову операцію, не знайомі з правами споживачів фінансових послуг, або ж не здатні критично оцінити фінансові пропозиції.

Фінансова грамотність як бар'єр для шахрайських впливів проявляється у таких аспектах:

- здатність розпізнавати фінансові ризики. Освічена людина має базові уявлення про те, що обіцяні «легкі гроші», «високі прибутки без ризику», запити на дані банківських карток або особисту інформацію, що надходять з

невідомих джерел, — це типовий інструментарій шахраїв. Вона здатна відрізнити офіційні фінансові продукти від сумнівних схем;

- правова обізнаність. Люди з достатнім рівнем фінансової освіти краще орієнтуються в законодавстві про захист прав споживачів фінансових послуг, знають про існування механізмів оскарження, ролі НБУ, Фонду гарантування вкладів тощо;

- навички перевірки джерел інформації. Особи з навичками критичного мислення не піддаються паніці та тиску — типовим елементам шахрайського впливу — та мають звичку перевіряти інформацію через офіційні канали;

- раціональна фінансова поведінка. Люди, що володіють навичками планування бюджету, звикли аналізувати свої фінансові можливості, не ухвалюють імпульсивних рішень про кредити або вкладення, не погоджуються на «вкладення в піраміди» чи сумнівні схеми заробітку.

Згідно з дослідженням, проведеним у 2023 році проєктом USAID «Трансформація фінансового сектору», в регіонах України, де реалізовувалися освітні кампанії з фінансової грамотності (зокрема, у співпраці з школами, бібліотеками, місцевими громадами), рівень обізнаності про типові шахрайські схеми зріс на 27%, а кількість скарг на шахрайство до банків і поліції — зменшилась на 19% [7, с.57].

Слід також зазначити, що фінансова грамотність виступає превентивним інструментом у сфері інформаційної гігієни, адже багато шахрайств мають ознаки маніпуляцій, які формуються на основі соціальної інженерії. Знання механізмів дії шахрайських схем (наприклад, обіцянок легких кредитів без перевірки або «переказів з-за кордону з комісією») дозволяє заздалегідь уникати ризику, не потрапляючи під вплив злочинців.

На рівні державної політики впровадження програм фінансової просвіти для широких верств населення, включаючи школярів, молодь, осіб похилого віку, а також внутрішньо переміщених осіб, є ефективним засобом зниження

загального рівня фінансових злочинів. Так, у рамках ініціатив НБУ та Міністерства освіти України діє низка програм («Фінансова абетка», курс «Фінансова грамотність» у школах, інформаційна платформа «Талан»), які вже охопили понад 2 млн громадян [6].

Отже, фінансова грамотність є не лише особистою компетенцією, а й суспільно значущим інструментом, що дозволяє зміцнити бар'єри проти фінансових зловживань і шахрайства. Її підвищення має стати стратегічним напрямом як на рівні освітньої політики, так і в межах комплексної системи національної безпеки, адже економічна безпека держави починається з безпеки кожного її громадянина.

1.2. Фінансове шахрайство на ринку кредитних послуг: поняття, види, основні прояви та наслідки

У сучасних умовах функціонування фінансового ринку, що супроводжується цифровізацією, лібералізацією доступу до фінансових інструментів та глобалізацією, актуалізується проблема фінансового шахрайства як загрози для фінансової безпеки громадян, підприємств і держави загалом. Особливої ваги набуває розуміння природи шахрайства, його типології, форм прояву та можливих наслідків для суб'єктів фінансових відносин.

Фінансове шахрайство у широкому розумінні — це умисне введення в оману з метою незаконного отримання майнової вигоди або уникнення зобов'язань шляхом застосування обману, зловживання довірою, підроблення документів тощо [9, с. 11]. З юридичної точки зору фінансове шахрайство може кваліфікуватися за статтями Кримінального кодексу України, зокрема за ст. 190

"Шахрайство", ст. 191 "Привласнення, розтрата майна", ст. 222 "Шахрайство з фінансовими ресурсами" [9].

Види фінансового шахрайства зазвичай класифікують залежно від суб'єкта, об'єкта, методу та технології реалізації. У науковій літературі виділяють такі основні типи:

Банківське шахрайство — незаконні дії, пов'язані з наданням або використанням банківських послуг (наприклад, використання підроблених документів для отримання кредиту, фішингові атаки, підробка платіжних карток);

Інвестиційне шахрайство — обман інвесторів шляхом створення фіктивних інвестиційних проектів, фінансових пірамід (схема MMM, OneCoin тощо);

Кредитне шахрайство — отримання кредиту за підробленими документами, шахрайство від імені третіх осіб, несплата боргу за попередньою змовою;

Онлайн-шахрайство — шахрайські схеми в цифровому середовищі (фішинг, скімінг, соціальна інженерія, підробка сайтів банків та фінансових установ);

Соціальне шахрайство — виманювання коштів шляхом апеляції до емоцій (шахрайство з соціальними виплатами, допомогою ЗСУ тощо).

Фінансове шахрайство призводить до низки негативних наслідків:

- матеріальні збитки громадян та бізнесу;
- трата довіри до фінансових установ і державних органів;
- зростання соціальної напруги;
- зниження інвестиційної привабливості країни;
- поширення тіньових економічних практик.

Особливу тривогу викликає той факт, що жертвами фінансового шахрайства стають найчастіше соціально вразливі групи населення: пенсіонери, молодь, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені верстви.

Низький рівень фінансової культури є одним із головних факторів, що сприяє такій ситуації [11, с. 63].

Роль фінансової грамотності у протидії фінансовому шахрайству передбачає декілька різноманітних напрямків та інструментів. Одним з ключових напрямів запобігання фінансовому шахрайству є підвищення рівня фінансової грамотності населення. Як зазначено в роботі Губарева С. О., необізнаність у фінансових питаннях, зокрема щодо прав споживача фінансових послуг, характерних ознак шахрайських схем, а також відсутність навичок аналізу договорів і оцінки ризиків, суттєво підвищує вразливість громадян до фінансових зловживань [12, с. 137].

Фінансова грамотність забезпечує громадянам не лише теоретичну обізнаність, а й формує критичне мислення, здатність розпізнавати потенційно небезпечні ситуації. Наприклад, при укладенні кредитного договору обізнана особа здатна звернути увагу на «дрібний шрифт», неочевидні комісії, надмірно високі відсоткові ставки або нестандартні умови погашення. Це дозволяє уникнути прихованих фінансових пасток, які нерідко використовуються шахраями [13, с. 204].

Згідно з дослідженням НБУ, у громадян з вищим рівнем фінансової грамотності значно менше шансів стати жертвами фінансового шахрайства — вони частіше перевіряють легальність фінансових установ, не передають особисті дані стороннім особам, і, загалом, мають вищий рівень недовіри до сумнівних пропозицій [14].

У сучасних умовах, коли фінансове шахрайство набуває дедалі витонченіших форм, зростає актуальність системного підходу до підвищення рівня фінансової грамотності населення як інструменту захисту. Освіта у сфері фінансів відіграє не лише інформативну, а й превентивну функцію, оскільки обізнаність громадян істотно зменшує їхню вразливість до маніпуляцій і шахрайських схем.

Перш за все, фінансова грамотність формує в особи здатність критично оцінювати інформацію, що надходить через різні канали, включаючи засоби масової інформації, соціальні мережі та рекламу фінансових послуг. Люди, які володіють базовими знаннями з фінансів, зазвичай краще розуміють суть фінансових продуктів, можуть розпізнати підозрілі пропозиції та не піддаються емоційному тиску, що є типовим інструментом шахраїв [1, с. 24].

Особливої ваги фінансова освіта набуває у контексті цифрової трансформації банківського сектору. Сучасні зловмисники активно використовують електронні канали для реалізації шахрайських дій: фішингові атаки, підроблені банківські сайти, підміна реквізитів, повідомлення про «виграші» та інші афери, які передбачають втручання у персональні або банківські дані користувачів. Володіння навичками цифрової фінансової гігієни (наприклад, перевірка URL-адреси сайту, відмова від переходу за сумнівними посиланнями, двофакторна автентифікація) дозволяє уникнути багатьох загроз [15, с. 73].

Водночас, фінансова грамотність допомагає особам запобігати шахрайству з кредитами та мікропозиками. У багатьох випадках громадяни підписують угоди з мікрофінансовими установами, не ознайомившись повністю з умовами договору, що призводить до незаконного нарахування штрафів, пені або передачі даних колекторським фірмам. За наявності базових юридичних і фінансових знань, людина здатна аналізувати правові аспекти договорів, розуміти реальну процентну ставку, обирати перевірені компанії.

Показово, що міжнародні організації, зокрема ОЕСР, МВФ, Світовий банк, прямо пов'язують рівень фінансової грамотності населення з ефективністю боротьби з шахрайством. У звіті ОЕСР зазначено, що зростання обізнаності громадян у сфері особистих фінансів суттєво знижує загальний обсяг фінансових правопорушень, а також сприяє підвищенню рівня довіри до фінансової системи країни [16].

З практичної точки зору, надзвичайно важливо проводити масові інформаційні та просвітницькі кампанії, адаптовані до різних вікових і соціальних груп. Наприклад, серед них, можна систематизувати та виокремити наступні.

Для молоді ефективними є інтерактивні курси, мобільні застосунки, гейміфіковані платформи (проект «Гроші мають значення», НБУ). Для людей похилого віку — очні тренінги у центрах надання адмінпослуг, брошури з прикладами шахрайських схем [14].

Для внутрішньо переміщених осіб — онлайн-школи фінансової грамотності, організовані з участю міжнародних донорів (наприклад, GIZ або USAID) [17].

Згідно з Концепцією розвитку фінансової грамотності в Україні до 2030 року, передбачається створення єдиної освітньої платформи, яка дозволить охопити широке коло споживачів і забезпечити сталий розвиток фінансових навичок у довгостроковій перспективі [18].

Крім того, слід наголосити на економічному ефекті від підвищення фінансової грамотності. За результатами дослідження Світового банку, підвищення фінансової обізнаності сприяє зниженню тіньової економіки, скороченню обсягів споживчого шахрайства, зміцненню банківського сектору та підвищенню податкової дисципліни [19].

Окреме місце займає роль держави в інтеграції фінансової освіти у формальну шкільну та вищу освіту. Такі ініціативи вже реалізуються на рівні шкільних програм (курси за вибором у старших класах) та в університетах (вибіркові дисципліни, модулі в рамках економічних і соціальних спеціальностей). Університети, зокрема ЗУНУ, відіграють важливу роль у формуванні фінансово грамотного покоління, здатного критично оцінювати економічні реалії й протидіяти загрозам шахрайства.

Таким чином, фінансова грамотність виконує багаторівневу профілактичну функцію — від базового захисту індивідуального споживача до

формування безпечного фінансового середовища на макрорівні. Сучасна людина, яка володіє знаннями про особисті фінанси, інструменти захисту від шахрайства та механізми правового реагування, менш схильна стати жертвою фінансових маніпуляцій. Водночас, наявність критичної маси таких громадян створює стійку систему фінансової безпеки держави загалом.

РОЗДІЛ 2.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ РІВНЕМ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РИЗИКАМИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА НА РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ

2.1. Аналіз стану фінансової грамотності населення України та особливості доступу до кредитних ресурсів

Впродовж останніх років в Україні спостерігається поступове зростання рівня фінансової грамотності населення. Згідно з дослідженням, проведеним Проєктом USAID «Трансформація фінансового сектору» у співпраці з Національним банком України у 2021 році, індекс фінансової грамотності українців зріс до 12,3 бала порівняно з 11,6 бала у 2018 році [20]. Цей показник охоплює три компоненти: фінансові знання, фінансову поведінку та ставлення до фінансових питань .

Доступ до кредитних ресурсів в Україні залишається неоднорідним, що обумовлено як економічними, так і соціальними чинниками. Зокрема, рівень фінансової грамотності безпосередньо впливає на здатність населення ефективно користуватися кредитними продуктами.

Дослідження показують, що українці з вищим рівнем фінансової грамотності частіше користуються банківськими кредитами, тоді як особи з нижчим рівнем обізнаності схильні звертатися до мікрофінансових організацій, умови яких часто є менш вигідними та прозорими. Це підвищує ризик потрапляння в боргову пастку та стає передумовою для фінансового шахрайства.

Крім того, існує розрив у доступі до кредитних ресурсів між міським та сільським населенням. Жителі міст мають кращий доступ до фінансових установ та інформації про кредитні продукти, що сприяє більш обґрунтованому прийняттю фінансових рішень.

Найвищий рівень фінансової грамотності зафіксовано серед українців віком 25–34 роки (12,7 бала) та 30–59 років (12,6 бала). Найменш фінансово обізнаними є молодь віком 18–19 років (10,1 бала) та особи старші за 60 років (11,6 бала). Водночас, існує пряма залежність між рівнем фінансової грамотності та освітою: українці з вищою освітою мають вищий бал фінансової грамотності (13,3 бала) порівняно з тими, хто має середню спеціальну освіту (11,9 бала).

Проте, незважаючи на позитивну динаміку, індекс фінансової грамотності України становить лише 58% від максимального значення в межах дослідження (21 бал) та є меншим за мінімальний цільовий рівень, рекомендований ОЕСР (14 балів).

Згідно з дослідженням Global Anti-Scam Alliance (2024), більшість підлітків, які стали жертвами шахрайських онлайн-транзакцій, не повідомляють про інцидент батькам або правоохоронним органам, що ускладнює статистичне фіксування масштабу проблеми [21]. У матеріалі ABN AMRO зазначено, що понад 65% опитаних підлітків у Нідерландах не розпізнають підозрілу фінансову пропозицію, а понад 50% ніколи не чули про терміни «фішинг» чи «онлайн-шахрайство» [21].

Ще більш небезпечним є феномен "synthetic identity theft", коли зловмисники створюють нові кредитні профілі, комбінуючи реальні та вигадані дані. Діти стають особливо привабливими мішенями, оскільки їх кредитна історія зазвичай відсутня. У США це призвело до зростання крадіжок особистості серед неповнолітніх на 121% між 2021 та 2023 рр.[22]. Така форма шахрайства ще недостатньо усвідомлюється батьками та системою освіти.

Аналіз наявних досліджень фінансової грамотності в Україні, проведених Національним банком України у 2024 році, дає змогу окреслити ключові параметри сформованості компетенцій серед молоді та їхній потенціал у сфері протидії фінансовому шахрайству. Зокрема, дані репрезентативного опитування серед учнів 10-х класів (n = 3139, 19 областей та м. Київ) свідчать про

початковий рівень засвоєння базових фінансових знань, що формує підвищену вразливість підлітків перед шахрайськими схемами, зокрема на ринку кредитних послуг. Результати досліджень деталізуються у табл.2.1

Таблиця 1.

Ключові результати дослідження фінансової грамотності серед українських підлітків*

№	Показник	Значення
1	Середній рівень фінансової грамотності (інтегрально)	46,6%
2	Рівень правильних відповідей у категорії «Фінансовий ландшафт» (розпізнавання шахрайства)	77,4%
3	Рівень правильних відповідей у категорії «Гроші та транзакції»	37,1%
4	Рівень правильних відповідей у категорії «Планування та управління фінансами»	17,2%
5	Частка підлітків, які цікавляться питанням «як не стати жертвою шахрая»	28,4%
6	Частка підлітків, які здійснювали онлайн-платежі	78,9%
7	Частка підлітків, які користувались онлайн-банкінгом	61,6%
8	Частка підлітків, які підтримують запровадження шкільного предмета «фінансова грамотність»	77,6%
9	Рівень правильних відповідей у містах	48%
10	Рівень правильних відповідей у селах	40%

*складено автором на основі [23].

Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що хоча підлітки демонструють відносно високий рівень розуміння загальних ризиків шахрайства (77,4% у категорії «Фінансовий ландшафт»), їхня здатність

ефективно управляти особистими фінансами, планувати витрати та оцінювати довгострокові фінансові наслідки залишається низькою (17,2% у категорії «Планування та управління фінансами»). Це створює дисбаланс: підлітки можуть ідентифікувати базові шахрайські схеми (наприклад, фішинг), але недостатньо підготовлені до захисту від складніших фінансових ризиків, пов'язаних із кредитуванням, маніпуляціями умовами позик або прихованими витратами. Важливим є також те, що лише 28,4% опитаних активно цікавляться темою протидії шахрайству, тоді як понад 78% вже мають досвід онлайн-платежів — тобто практикують фінансову поведінку, уразливу до атак.

Таким чином, підвищення рівня фінансової грамотності є критичним елементом національної стратегії протидії фінансовому шахрайству, особливо серед молоді. Воно повинно не лише охоплювати розпізнавання шахрайських схем, а й формувати навички критичного аналізу фінансових продуктів, обліку доходів і витрат, планування заощаджень і управління кредитними ризиками. Це дозволить зменшити вразливість домогосподарств до шахрайських схем, підвищити загальний рівень економічної безпеки та зменшити потенційні втрати на ринку кредитних послуг.

Аналіз сучасного ринку кредитних послуг показує, що фінансове шахрайство набуло різноманітних форм, здатних завдати істотних збитків як дорослим споживачам, так і підліткам, які починають користуватись банківськими продуктами та цифровими сервісами.

Особливу увагу в контексті дослідження «Фінансова грамотність як спосіб протидії фінансовому шахрайству на ринку кредитних послуг» слід приділяти ідентифікації типів шахрайських схем та оцінці їхнього впливу на молодь, оскільки саме ця група є особливо вразливою через обмежений досвід, слабкий рівень критичного аналізу ризиків та недостатню фінансову обізнаність. У табл.2.2 систематизовано основні види фінансового шахрайства та окреслено їхню специфіку для підліткової аудиторії.

Таблиця 2.2

Види фінансового шахрайства та їхній вплив на підлітків

№	Вид фінансового шахрайства	Чи загрожує підліткам	Вплив на підлітків
1	Фішинг (крадіжка особистих даних через підроблені сайти)	Так	Втрата паролів до онлайн-банкінгу, крадіжка коштів з картки батьків
2	Вішинг (шахрайські дзвінки з банку)	Так	Отримання фальшивої інформації, передача персональних даних
3	Смішинг (SMS-шахрайство)	Так	Зараження пристрою шкідливим ПЗ, крадіжка логінів
4	Шахрайські кредитні пропозиції (фальшиві позики)	Так	Втрати через переказ коштів шахраям
5	Приманка через соцмережі (псевдорозіграші, фальшиві подарунки)	Так	Фінансові втрати внаслідок необдуманих платежів
6	Шахрайські банківські за стосунки	Так	Крадіжка даних, несанкціоновані транзакції
7	Підроблені платіжні посилання	Так	Втрата коштів через підроблені платіжні шлюзи
8	Шахрайські мікрокредити (позики без згоди)	Менше (через вік)	Несанкціоноване оформлення мікропозик на персональні дані (менш імовірно для дітей)

*складено автором на основі [24; 25; 26].

Аналітичне узагальнення даних таблиці свідчить, що найбільший ризик для підлітків становлять схеми, які апелюють до їхньої необізнаності та легковажності — це фішинг, смішинг, шахрайство в соцмережах, використання

підроблених застосунків та посилянь. Усі ці загрози посилюються цифровізацією поведінки молоді: понад 78% підлітків здійснюють онлайн-платежі, а понад 61% використовують онлайн-банкінг, що відкриває широке поле для атак [26]. Особливу небезпеку має й брак сформованих звичок обережного поводження з даними, що доведено низьким рівнем фінансової грамотності та слабкою навичкою перевірки достовірності джерел.

Другий важливий аспект — непряма шкода, що випливає із впливу шахрайства на фінансову поведінку сім'ї. Якщо підліток передає дані шахраям, він фактично наражає на ризик родинні фінансові ресурси, оскільки частіше використовує картки батьків або спільні банківські сервіси. Такий ланцюговий ефект формує потребу в системному підвищенні фінансової грамотності не лише на рівні окремих знань, а й через розвиток поведінкових навичок: перевірки інформації, критичної оцінки пропозицій, розуміння ризиків кредитних продуктів. Таким чином, освіта стає ключовим захисним бар'єром у запобіганні втратам на ринку кредитних послуг, а її якісне впровадження є пріоритетним завданням для фінансової політики.

На основі аналізу міжнародних досліджень, підлітки та молодь виявляються особливо вразливими до фінансового шахрайства на ринку кредитних послуг. Це зумовлено поєднанням факторів: обмеженим досвідом, високою цифровою активністю та недостатнім рівнем фінансової грамотності. Нижче наведено таблицю з ключовими видами шахрайства, які найчастіше впливають на молодь, з відповідними статистичними даними та джерелами. Таким чином, підвищення фінансової грамотності підлітків має стати одним із ключових напрямів державної політики, що має включати як освітні ініціативи, так і механізми правового захисту. Так, за даними Investopedia, понад 44% осіб віком 20–29 років повідомили про фінансові втрати, пов'язані з шахрайством, що майже удвічі перевищує аналогічні показники для вікової групи 70–79 років. Найбільш поширеними формами шахрайства серед молоді залишаються фішинг та шахрайські дії у соціальних мережах, які базуються на методах

соціальної інженерії та викраданні особистих даних шляхом імітації легітимних ресурсів. Не менш загрозливим є поширення шахрайства, пов'язаного з платіжними картками та P2P-переказами. За результатами дослідження, проведеного Payments Dive, 17% респондентів віком до 40 років надсилали кошти шахраям, а 10% здійснили покупки у фейкових онлайн-продавців, використовуючи кредитні картки. Такі дані свідчать про обмежене розуміння безпечних фінансових практик у цифровому середовищі.

Таблиця 2.3

Види фінансового шахрайства серед підлітків та молоді за кордоном*

№	Вид шахрайства	Опис та статистика	Джерело
1	Фішинг та шахрайство в соцмережах	Понад 44% молоді віком 20–29 років повідомили про втрати через шахрайство, що вдвічі більше, ніж серед осіб віком 70–79 років.	Investopedia
2	Шахрайство з платіжними картками та P2P-переказами	17% осіб до 40 років надіслали гроші шахраям; 10% здійснили покупки у шахраїв за допомогою кредитної картки.	Payments Dive
3	Сексторція серед підлітків	Зростання схем вимагання грошей у підлітків за нерозповсюдження інтимних матеріалів.	GASA
4	Крадіжка особистих даних у дітей (ідентичність)	У 2023 році в США зареєстровано 22 229 випадків крадіжки особистих даних у осіб до 19 років.	New York Post
5	Синтетичне шахрайство з особистими даними	Шахраї використовують комбінацію реальних та вигаданих даних для створення нових ідентичностей, часто з використанням номерів соціального страхування дітей.	Investopedia
6	Неповідомлення про шахрайство	1 з 13 підлітків віком 15–17 років став жертвою кіберзлочину, але більшість не повідомляють про це.	ABN AMRO

*складено автором на основі [27-32].

Представлені дані свідчать про те, що підлітки та молодь є однією з найбільш вразливих груп до фінансового шахрайства. Їхня активність у цифровому середовищі, довіра до онлайн-ресурсів та обмежений досвід у фінансових питаннях роблять їх легкими мішенями для шахраїв. Особливо тривожним є те, що багато випадків шахрайства залишаються непоміченими або не повідомляються, що ускладнює боротьбу з цим явищем.

Для ефективної протидії фінансовому шахрайству серед молоді необхідно впроваджувати комплексні заходи, включаючи підвищення фінансової грамотності, розвиток навичок цифрової безпеки та створення механізмів раннього виявлення й реагування на шахрайські дії. Також важливо забезпечити доступ до ресурсів та підтримки для жертв шахрайства, щоб мінімізувати негативні наслідки та сприяти відновленню довіри до фінансових інститутів.

Аналіз особливостей доступу до кредитних ресурсів показав, що упродовж 2021–2023 рр. зберігалася тенденція до зростання обсягу роздрібного кредитування, зокрема за рахунок мікрокредитів та онлайн-платформ. Водночас, за даними НБУ, зросла кількість звернень громадян щодо неправомірних дій з боку кредитних установ і випадків шахрайського оформлення позик. Особливо вразливими є молодь, особи з низьким рівнем цифрової грамотності та люди похилого віку [33, с.57].

Встановлено, що недостатня фінансова освіченість тісно пов'язана з необережним використанням кредитних продуктів, необґрунтованими борговими навантаженнями та вищими ризиками потрапляння у шахрайські схеми. Низький рівень навичок фінансового планування, нерозуміння механізмів нарахування відсотків, штрафів та умов дострокового погашення позик значно ускладнює процес прийняття раціональних рішень щодо залучення кредитних ресурсів.

Таким чином, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України рівень фінансової грамотності населення залишається ключовим фактором не лише економічної безпеки окремого громадянина, а й ефективного

функціонування всієї кредитної інфраструктури. Підвищення обізнаності громадян щодо фінансових продуктів, а також розвиток механізмів прозорого та безпечного кредитування є необхідною умовою мінімізації ризиків шахрайства на ринку кредитних ресурсів.

2.2 Прояви фінансового шахрайства у сфері кредитування та вплив фінансової грамотності на рівень його поширення

В Україні та країнах Європейського Союзу (ЄС) проблема кредитного шахрайства особливо актуалізувалася за останнє десятиріччя, що пов'язано з розвитком онлайн-кредитування, цифрових технологій та соціальної інженерії. Одночасно рівень фінансової грамотності населення розглядається як один із ключових факторів, що впливає на вразливість громадян до таких шахрайств. У сфері кредитування поширені декілька основних видів шахрайських схем, що спостерігаються як в Україні, так і в країнах ЄС за останні роки. До найтипівіших належать:

Шахрайство з особистими даними (крадіжка ідентичності). Злочинці отримують персональні дані жертви (паспортні дані, ПІН, контактну інформацію) та без її відома оформлюють кредит. Такі кредити часто беруться онлайн у мікрофінансових організаціях (МФО) або навіть у банках, якщо шахраї можуть обійти процедури верифікації [34]. Один зі способів – SIM-swapping: аферисти шляхом соціальної інженерії змушують абонента тимчасово відключити телефон, після чого перевипускають SIM-карту жертви у мобільного оператора і отримують контроль над фінансовим номером [35]. Надалі шахрай може скинути паролі до онлайн-банкінгу, оформити онлайн-кредит або викрасти гроші з рахунків жертви. У таких випадках потерпілий дізнається про кредит випадково (наприклад, отримавши вимогу про погашення боргу) і фактично стає боржником без своєї згоди.

Оформлення кредиту на іншу особу за змовою або з використанням підробок. Іноді шахрайство відбувається за участю корумпованого співробітника фінансової установи або через вразливі процедури ідентифікації. Хоча офіційні банки та ліцензовані фінансові компанії нині суворо контролюють ідентифікацію позичальника, зловмисники можуть знаходити шпарини. Наприклад, використання підроблених або вкрадених документів, фальсифікація підписів, чи виготовлення фіктивних довідок про доходи для отримання кредиту на чуже ім'я [36]. Юристи відзначають часті випадки, коли позику оформлено на викрадений паспорт або його копію – тому громадянам радять уважно зберігати свої документи і не передавати їх стороннім без необхідності. Таке шахрайство може здійснюватися як сторонніми злочинцями, так і за змови з недобросовісними працівниками кредитних установ.

«Чорні кредитори» та фіктивні кредитні установи. Це схема, за якою шахраї маскуються під приватних кредиторів або навіть під псевдо-фінансові компанії, пропонуючи легкий кредит під прийнятні умови, але з метою обману позичальника. В Україні така схема набула поширення серед уразливих категорій населення – ФОПів, пенсіонерів, студентів, осіб з низьким кредитним рейтингом чи безробітних [35]. За типовим сценарієм жертва, яка не змогла отримати кредит у банку, знаходить оголошення від «приватного інвестора». Після подання копій документів та підписання договору позики позичальник дійсно отримує кошти і починає справно виплачувати борг, отримуючи розписки. Однак через кілька платежів «кредитор» раптово зникає: припиняє відповідати на дзвінки, а перераховані ним платежі повертаються назад позичальнику. Це навмисно створює ситуацію фіктивної просрочки – ніби позичальник перестав платити, через що до тіла кредиту починають нараховуватися величезні штрафи і пені. Згодом шахрай подає до суду і отримує заочне рішення про стягнення всього боргу зі штрафами та судовими витратами. Лише на цьому етапі шахрай виходить на зв'язок, пропонуючи «вигідно» врегулювати спір – заплатити основний борг і частину відсотків негайно в обмін на відмову від претензій [35]. По суті, це спланована афера,

розрахована на шоківий стан потерпілого. Експерти радять не погоджуватися на такі ультиматуми, а звертатися до адвоката та оскаржувати заочне судове рішення. Аналогічні схеми з «нелегальними кредиторами» зустрічаються і в країнах ЄС. Так, Центральний банк Ірландії у 2023 році застеріг споживачів від появи численних фальшивих онлайн-пропозицій позик, де вимагають сплатити наперед “страховий” або “адміністративний” внесок – це явна ознака шахрайства, оскільки ліцензовані кредитори ніколи не беруть передоплату за видачу позики [37]. Регулятор повідомляє, що шахраї навіть створюють клони веб-сайтів відомих кредитних компаній, аби ввести клієнтів в оману, тому громадянам слід перевіряти, чи фірма має офіційну ліцензію в реєстрі центробанку.

Оманливе (маніпулятивне) кредитування. Цей вид шахрайства пов’язаний з діяльністю напівлегальних або нелегальних кредитних фірм, які навмисно вводять позичальника в оману щодо умов договору. Шахраї рекламують кредити під дуже низький відсоток або на вигідних умовах, але при підписанні договору вписують зовсім інші умови, приховані комісії та штрафи. Часто жертву запрошують в офіс для оформлення, де її кваплять, відволікають “лояльними умовами” і фактично змушують підписати папери без детального читання. У договорі ж можуть бути коротші строки погашення або додаткові платежі, через що позичальник майже гарантовано порушить умови. Згодом такий “кредитор” вимагає повернути борг з величезними штрафами, посиляючись на невиконання умов, про які жертва навіть не здогадувалася. Подібні скандали з оманливими кредитами відбувалися і в Україні, і за кордоном. Наприклад, Національний банк України неодноразово попереджав про випадки неправдивої реклами мікропозик, коли вказується лише низька відсоткова ставка “1-2% на день”, але не розкривається реальна річна ставка та повна вартість кредиту. Регулятор визнає це прямим порушенням і закликає повідомляти НБУ про такі випадки, адже споживач має право на повну прозорість умов кредитування.

Соціальна інженерія та шахрайство з платіжними інструментами. Кредитні шахраї часто комбінують обман з технічними засобами. Приклад – телефонні дзвінки від псевдо-банківських працівників. Зловмисники можуть повідомляти клієнту про нібито підозрілий вхід у його банківський акаунт і пропонувати встановити “захисне” програмне забезпечення, яке насправді дає шахраям віддалений доступ до комп’ютера або смартфона [34]. Таким чином вони отримують необхідні дані для оформлення онлайн-кредиту або перевипуску кредитної картки на ім’я жертви, після чого одразу переказують гроші на підконтрольні рахунки. Інший метод – дзвінок від шахрая, що представився співробітником служби безпеки банку, з проханням продиктувати SMS-код чи CVV-код картки під приводом “скасування несанкціонованого кредиту”. Насправді ж отримана інформація використовується для прив’язки картки жертви до онлайн-кабінету шахраїв та оформлення кредиту або крадіжки грошей [34]. Фішинг також залишається поширеним: розсилка електронних листів чи SMS із посиланнями на фальшиві сайти банків або кредиторів, де користувач вводить свої облікові дані, які потім використовуються злочинцями. Європейська банківська асоціація (ЕВА) у своєму огляді трендів відзначає, що соціальна інженерія стала “новим типом шахрайства”, який дозволяє шахраям обходити навіть посилену автентифікацію клієнтів, впроваджену за останні роки [38]. Платіжне шахрайство залишається найбільш значною проблемою для споживачів в ЄС, причому шахраї постійно адаптують методи маніпуляції довірою громадян, аби примусити їх самотійно переказати кошти чи надати конфіденційні дані.

Аналіз кримінальних проваджень за статтею 190 ККУ (“шахрайство”) свідчить про суттєві коливання динаміки таких злочинів за останні 10 років. На рис 2.1 показано кількість зареєстрованих випадків шахрайства щороку з 2013 по 2024 рр. Помітно, що в період 2013–2019 рр. спостерігалася тенденція до зниження кількості шахрайств (з ~47 тис. у 2013 до ~24 тис. у 2021) на фоні відносної стабілізації економіки [39]. Однак із початком повномасштабної війни у 2022 р. ситуація різко змінилася – у 2022 році відкрито 32 тис. справ, а

2023 року зафіксовано рекордні 82 609 випадків шахрайства, що більш ніж утричі перевищує показники докризових років [39]. Такий сплеск може бути пов'язаний із загальним переходом населення на дистанційні фінансові операції під час війни, появою нових шахрайських схем (фейкові збори, псевдо-допомога, кредитні афери онлайн) та, можливо, кращою реєстрацією злочинів. У 2024 році кількість шахрайств знизилася до ~65 тис. (на 21% менше, ніж у 2023), але все одно залишилася у 2,7 раза більшою, ніж до війни. Водночас зріс і відсоток розкриття: якщо у 2022–2023 лише 18% відкритих проваджень доходили до суду, то у 2024 році – вже 24% (15607 справ передано до суду) [39]. Це може свідчити про певне покращення роботи правоохоронних органів у сфері боротьби з шахрайством.

Рис. 2.1. Кількість відкритих кримінальних проваджень за фактом шахрайства (ст.190 ККУ) в Україні, 2013–2024 рр. [39].

За оцінками департаменту кібербезпеки Нацполіції, основне зростання шахрайств у 2022–2023 рр припало на сегмент інтернет-шахрайств і кредитних афер онлайн. Зокрема, протягом 2020 р. (ще до війни) в Україні також фіксувалося зростання таких злочинів: департамент Держслужби боротьби з економічною злочинністю (УДСБЕЗ) повідомляв, що випадки шахрайств з кредитами та платіжними системами у 2020 році зросли на **50%** порівняно з

попереднім роком Ця тенденція пов'язана з активним проникненням цифрових послуг кредитування – чим більше людей беруть онлайн-кредити, тим більше можливостей для шахраїв. Національний банк України, взявши у 2020 році функцію регулятора небанківських фінансових установ, регулярно публікує попередження щодо виявлених нелегальних кредитних схем та закликає громадян повідомляти про підозрілі випадки.

У країнах ЄС статистика фінансового шахрайства в сфері кредитування менш публічна в кримінальному вимірі, але наявні дані свідчать про певні тенденції. Завдяки впровадженню жорстких стандартів безпеки платежів (зокрема, директиви PSD2 з обов'язковою Strong Customer Authentication) традиційне шахрайство з платіжними картками і кредитами у відділеннях банків пішло на спад. Європейський центробанк повідомив, що вже у 2021 році обсяг шахрайств з картками у Європі знизився до найнижчого рівня за весь час спостережень, зокрема шахрайства Card-not-present (онлайн оплати без фізичної картки) скоротилися на 12% після впровадження SCA. Однак злочинці переорієнтувалися на соціальну інженерію та міжкордонні операції. ЕВА в звіті за 2024/25 рік називає шахрайство з платежами (в тому числі пов'язаними з кредитами) «найбільш значною проблемою для споживачів в ЄС», підкреслюючи появу нових видів афер, де платники самі добровільно переказують кошти шахраям під впливом обману [38]. Особливою проблемою стали «авторизовані» перекази на користь шахраїв (Authorized Push Payment fraud), коли жертву переконують, що вона оплачує законний рахунок або рятує свої гроші від “хакерів”, а насправді переводить кошти шахраям. У сфері кредитування аналогічним є описане вище шахрайство з передоплатою за позику: регулятори Ірландії, Британії, Люксембургу та інших країн Європи у 2022–2023 рр. неодноразово випускали попередження про scam-кредити в інтернеті [37] У Великій Британії, за даними Управління з фінансової поведінки (FCA), у 2022 р. 24% дорослих шукали кредити для покриття витрат, що створило сприятливий ґрунт для шахраїв; пік скарг на fraud-позики припадає на літні місяці, коли зросли витрати населення [40] В інших країнах ЄС існує

практика публікації “чорних списків” нелегальних кредиторів: наприклад, Комісія з нагляду за фінансовим сектором Люксембургу (CSSF) регулярно публікує попередження про виявлені фальшиві фірми, що пропонують кредити від імені відомих установ чи навіть від імені ЕВА. Загалом у Європі рівень фінансового шахрайства у розрахунку на душу населення нижчий, ніж в Україні, але точні порівняльні цифри складно навести через різницю методологій обліку. Опитування OECD/INFE 2023 р. показало, що в середньому 15% дорослих респондентів у світі ставали жертвами хоча б одного виду фінансового шахрайства або афери (фішинг, інвестиційна афера, крадіжка персональних даних чи несанкціонована транзакція) [41]. Для країн ОЕСР цей показник дещо нижчий – 14%, тобто приблизно кожен сьомий дорослий мав негативний досвід фінансового обману. Відповідні значення по окремих європейських країнах коливаються, але, як правило, лежать у діапазоні 10–20%. Наприклад, у деяких західноєвропейських державах лише близько 8–10% опитаних заявили про досвід шахрайства, тоді як в окремих країнах Латинської Америки або Азії цей відсоток перевищував 20%. Це свідчить не тільки про різницю в рівні кібербезпеки та правоохоронних заходів, але й про різний рівень обізнаності громадян щодо типових фінансових пасток.

Відзначимо, що фінансова грамотність визначається як сукупність знань, навичок і установок, необхідних для прийняття обґрунтованих фінансових рішень і досягнення добробуту. Інтуїтивно зрозуміло, що фінансово грамотніші люди повинні краще розпізнавати шахрайство і уникати сумнівних ситуацій. Дослідження останніх років вказують на наявність значного взаємозв'язку: недостатній рівень фінансової грамотності підвищує вразливість до шахрайства.

Міжнародне опитування дорослих з фінансової грамотності OECD/INFE 2023 прямо досліджувало цей аспект. В опитувальник було включено запитання про досвід різних видів фінансового шахрайства, а також тест на фінансові знання і навички. Результати показали, що серед жертв шахрайств частка людей з низьким рівнем фінансової грамотності є дуже високою. Зокрема,

майже дві третини ($\approx 66\%$) респондентів, які стали жертвами хоча б одного виду фінансової афери, не досягли мінімального цільового рівня фінансової грамотності (за методологією OECD це 70 балів зі 100) [41]. Для порівняння, серед тих, хто не стикався з шахрайством, частка фінансово неграмотних значно нижча. Цей розрив свідчить, що люди з кращим розумінням фінансів і ризиків більш обачні і рідше потрапляють на гачок шахраїв. Інакше кажучи, між рівнем фінансової грамотності та ймовірністю стати жертвою шахрайства простежується обернена кореляція: зі зростанням фінансової обізнаності поширеність шахрайства знижується.

Для України питання фінансової грамотності населення довгий час було мало актуальним: попередні заміри (OECD, 2018) поставили українців на останнє місце серед країн, що брали участь у рейтингу. Проте за останні роки є певний прогрес. Цікаво, що за рівнем грамотності чоловіки і жінки в Україні майже не різняться, а от рівень освіти впливає суттєво: особи з вищою освітою набирають у середньому 13,3 бали, тоді як з середньою – 11,9 [42]. Це корелює з тим, що шахраї часто обирають мішенями найбільш вразливі та менш освічені верстви – наприклад, серед “жертв” чорних кредиторів були переважно пенсіонери, студенти, люди з поганою кредитною історією.

Варто зауважити, що фінансова грамотність – необхідна, але не достатня умова захисту від шахрайства. Деякі кейс-стаді показують, що навіть люди з високим рівнем знань можуть помилитися під впливом психологічного тиску або обіцянок надприбутків. Як влучно підмічено експертами, “громадяни більшості розвинених країн не є суттєво грамотнішими за українців, але там в рази менше фінансового шахрайства. Це вказує на роль інших чинників – правового поля, культури користування фінпослугами, ефективності роботи правоохоронних органів. Наприклад, у США та Західній Європі рідко трапляються такі масові афери, як зникнення банку чи невиплати страхових відшкодувань, що були в Україні; там краще працює система нагляду і гарантій для споживачів. Проте в індивідуальному вимірі підвищення фінансової грамотності однозначно сприяє зменшенню персональних ризиків стати

жертвою шахрайства, адже обізнана людина з більшою ймовірністю розпізнає обман (скажімо, не повірить у “кредит під 0% без жодних документів” чи не надасть телефонному “банкіру” конфіденційні дані картки).

Фінансове шахрайство у сфері кредитування набуло розмаїтих форм у сучасній Україні та ЄС: від крадіжки персональних даних для онлайн-кредитів і діяльності “чорних кредиторів” до прихованих умов у договорах та соціальної інженерії. За останні 10 років в Україні спостерігався сплеск кредитних шахрайств, особливо в період соціально-економічних потрясінь (COVID-19, війна), коли населення масово перейшло на дистанційні фінансові послуги. Країни ЄС завдяки кращому регулюванню та технологіям (PSD2, Strong Authentication) стримали традиційні види шахрайства, але зіштовхнулися з новими викликами в цифровому середовищі. Аналіз показує, що фінансова неграмотність громадян значно підвищує ризик бути ошуканим: дві третини шахрайських інцидентів трапляються з людьми, які не мають базового рівня фінансових знань. При цьому підвищення освітнього рівня населення разом із ефективним державним наглядом може знизити масштаби шахрайства.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Ключові вектори підвищення фінансової грамотності населення України для зменшення ризиків шахрайства на ринку кредитних ресурсів

У контексті зростання обсягів споживчого кредитування та поширення фінансових технологій в Україні, проблема шахрайства на ринку кредитних ресурсів набула особливої актуальності. Недостатній рівень фінансової обізнаності населення, особливо серед вразливих категорій — молоді, людей похилого віку, мешканців сільської місцевості, — значно підвищує ризики стати жертвами шахрайських схем. Відтак, одним із ключових інструментів протидії даній загрозі є підвищення фінансової грамотності населення, що передбачає розвиток знань, навичок та відповідальної поведінки у сфері особистих фінансів.

Перш за все, важливим є вектор формування системної державної політики у сфері фінансової просвіти. Попри запровадження Національним банком України освітньої платформи «Талан» та активну участь проєктів міжнародної технічної допомоги, таких як USAID Financial Sector Transformation, існує потреба в інституціоналізації фінансової освіти, починаючи з рівня шкільної програми (USAID, 2023). Запровадження обов'язкового курсу з фінансової грамотності в закладах загальної середньої освіти дозволить закласти базові навички поводження з грошима ще на ранніх етапах соціалізації.

Необхідно продовжити і розширити освітні програми з фінансової грамотності. В Україні вже зроблено кроки – НБУ у 2020 році отримав мандат

на координацію цих зусиль і розробив Національну стратегію фінансової грамотності до 2025 р. [44]. Важливо інтегрувати фінансову грамотність до шкільної програми (як вже запроваджено для 8-9 класів з предметом “Фінансова грамотність та підприємництво”), а також пропонувати навчальні курси для дорослого населення, особливо пенсіонерів та молоді. Організації в ЄС (OECD/INFE, національні центральні банки) також проводять інформаційні кампанії на тему захисту від шахрайств – ці кампанії слід робити постійними. Наприклад, G20/OECD Task Force з фінансового захисту споживачів рекомендує включати теми про поширені фінансові афери до програм підвищення фінграмотності, адже усвідомлення типових шахрайських схем допомагає їх уникати [45].

Проведене порівняння стратегічних підходів до підвищення фінансової грамотності населення в Україні та низці розвинених країн (зокрема, Великої Британії, Естонії та країн ЄС) дозволяє виявити ключові тенденції та окреслити ефективні практики, які можуть бути імплементовані в український контекст. Як видно з табл.3.1, в Україні здійснюються певні кроки у напрямку формування культури фінансової грамотності, однак більшість заходів мають фрагментарний характер та не охоплюють усе населення, особливо вразливі групи. На відміну від країн ЄС та Великої Британії, де наявні системні, інтегровані підходи з чіткими механізмами моніторингу та відповідальністю інституцій, в Україні досі відсутня затверджена національна стратегія підвищення фінансової грамотності на законодавчому рівні. Досвід таких країн, як Велика Британія, де створено спеціальні установи (наприклад, MaPS) для координації державної політики у сфері фінансової обізнаності, може бути ефективно імплементований в Україні через створення міжвідомчої платформи з відповідними повноваженнями.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика векторів підвищення фінансової грамотності населення України з урахуванням зарубіжного досвіду*

Напрямок	Україна	Велика Британія	Естонія	Країни ЄС
Формальна освіта	Впровадження курсів фінансової грамотності в школах та ЗВО (на рівні концепції)	Обов'язкова фінансова освіта з початкової школи	Інтеграція фінансової освіти у всі рівні освіти	Єдиний освітній стандарт ЄС з фінансової компетентності
Онлайн-платформи	Освітня платформа «Талан», ресурси НБУ	Платформа MoneyHelper, онлайн-курси	Національна платформа SmartFinEdu	Інструменти OECD-INFE та портали нацбанків
Цільові програми для вразливих груп	Обмежені, точкові ініціативи	Програми для молоді, людей похилого віку, біженців	Програми для батьків, студентів, малозабезпечених	Європейські гайдлайни щодо інклюзії у фінансову освіту
Законодавча підтримка	Відсутня чітка стратегія на рівні закону	Стратегія UK Strategy for Financial Wellbeing 2020–2030	Затверджена державна стратегія фінансової грамотності	Рамкове регулювання фінансової освіти
Інституційна координація	НБУ, МОН, USAID (у межах проєктів)	Money and Pensions Service (MaPS)	Міністерство фінансів, Центр SmartFinEdu	Координація з боку Єврокомісії та нацбанків
Механізми оцінювання результатів	Опитування НБУ (раз на кілька років)	Щорічний моніторинг та індекси	Цифровий моніторинг прогресу (платформи)	Використання OECD-методології

*складено автором на основі [46; 47; 48].

Особливо актуальним є питання цільових програм для молоді та соціально незахищених верств, адже саме ці групи є найвразливішими до фінансового шахрайства (OECD, 2021; USAID, 2023). За прикладом країн ЄС, варто інтегрувати фінансову грамотність у програми підготовки батьків,

внутрішньо переміщених осіб та пенсіонерів через доступні онлайн-курси, телевізійні проекти та консультаційні центри.

Також важливим елементом є механізми оцінювання — Україна наразі має обмежені інструменти моніторингу (наприклад, періодичні дослідження НБУ), однак доцільним є впровадження регулярного вимірювання фінансових компетентностей населення за стандартами OECD/INFE (2018), що дозволить оцінювати ефективність політик у динаміці.

Таким чином, узагальнення міжнародного досвіду свідчить про необхідність переходу від фрагментарних ініціатив до стратегічного, інтегрованого підходу з чіткими орієнтирами, інституційною координацією та моніторингом результатів у сфері підвищення фінансової грамотності населення України.

По-друге, необхідно розширити інструменти цифрової освіти з орієнтацією на користувачів різних вікових груп. Сучасні форми навчання — інтерактивні мобільні застосунки, онлайн-курси, ігрові симулятори — показують високу ефективність у донесенні складних фінансових понять до широкої аудиторії (OECD/INFE, 2018). Зокрема, в Естонії реалізується програма SmartFinEdu, яка за допомогою гейміфікованих курсів охоплює понад 70% учнів старших класів. Україна може запозичити цей підхід для адаптації платформ, які приваблюють молодь, одночасно формуючи аналітичне мислення щодо фінансових ризиків.

Третім вектором є посилення інформаційної безпеки та кіберграмотності, які безпосередньо впливають на здатність користувачів протистояти сучасним шахрайським схемам, таким як фішинг, смішинг, шахрайські кредитні пропозиції, соціальна інженерія тощо. За даними New York Post (2024), лише у США у 2023 році зафіксовано понад 22 тис. випадків крадіжки особистих даних у дітей до 19 років, що свідчить про гостру потребу в підвищенні захисту

персональних даних. Українські освітні ініціативи мають включати модулі кібербезпеки в межах фінансової просвіти [49].

Варто також розглядати створення регіональних центрів фінансової грамотності на базі бібліотек, центрів зайнятості та громадських просторів. Така практика вже реалізована в Польщі, де спільно з банківськими установами та муніципалітетами створено понад 100 регіональних освітніх пунктів (Glushko, 2023). Це дозволяє охопити маломобільні верстви населення, які часто залишаються поза межами цифрових інструментів [50].

Ще одним важливим напрямом є залучення фінансових установ до просвітницької роботи. Банки, мікрофінансові організації, кредитні спілки мають нести відповідальність за інформування клієнтів про ризики шахрайства при оформленні кредитів, зокрема шляхом введення обов'язкових консультацій та підписання інформованої згоди про розуміння умов кредитування. Така практика є стандартною в Німеччині, де регулятор вимагає обов'язкового «пояснення договору» для клієнтів з низьким кредитним рейтингом (Baranovskyi & Vasyliieva, 2020).

Окрему увагу слід приділити розвитку співпраці між державними, фінансовими та освітніми установами. Необхідне створення міжвідомчих робочих груп із розробки національної стратегії підвищення фінансової грамотності, яка б включала механізми моніторингу та оцінки ефективності впроваджених заходів. Така стратегія, реалізована у Великій Британії через Money and Pensions Service, дозволила зменшити кількість фінансових скарг на 23% упродовж 3 років (Semykina, 2022).

Таким чином, системне впровадження комплексної фінансової освіти, розвиток цифрових та регіональних інструментів навчання, підвищення кіберграмотності, нормативне зобов'язання інформування фінансовими установами та залучення міжвідомчої взаємодії є ключовими векторами підвищення фінансової грамотності населення. Вони сприятимуть зниженню

вразливості громадян перед шахрайськими діями на ринку кредитних ресурсів та посилять загальний рівень фінансової безпеки держави.

Окрему увагу необхідно зосередити на посиленні перевірки та ідентифікації при кредитуванні. Кредитним установам (банкам і МФО) варто впроваджувати більш надійні процедури ідентифікації позичальників. Застосування технологій BankID, верифікація за відеозв'язком, біометричні дані (Face ID) можуть ускладнити зловмисникам оформлення кредитів на чужі документи. Регуляторам слід вимагати від установ додаткових запобіжників: наприклад, при спрацюванні алгоритмів ризик-менеджменту (нестандартна IP-адреса, швидка заміна SIM-карти) – проводити повторний контакт із клієнтом. Важливо, щоб при оформленні онлайн-кредитів застосовувалося мультифакторне підтвердження і фіксація дій клієнта (лог-файли, записи розмов). Європейський досвід PSD2 можна частково перенести на сферу небанківського кредитування: розглянути можливість впровадження аналогів SCA для мікрокредитів, щоб знизити ризик шахрайського отримання позики.

Не менш важливим є боротьба з нелегальними кредиторами та шахрайськими онлайн-платформами. В Україні НБУ після отримання повноважень над небанківськими установами активно виявляє та закриває нелегальні кредитні “контори” (вживає заходів впливу, анулює ліцензії) [44]. Цю діяльність слід продовжувати, а інформацію про псевдо-кредиторів широко оприлюднювати, щоб попередити громадян. У ЄС варто посилити координацію між країнами щодо обміну “чорними списками” шахрайських сайтів і компаній. Регулятори на кшталт CSSF (Люксембург) чи FCA (Велика Британія) вже публікують регулярні попередження – доцільно створити єдину європейську базу виявлених фінансових шахраїв та забезпечити її видимість для широкого загалу.

Окремої уваги потребує процес вдосконалення законодавчого захисту споживачів і правозастосування. Необхідно удосконалювати законодавство

щодо відповідальності за фінансове шахрайство. В Україні стаття 190 ККУ передбачає до 12 років ув'язнення за шахрайство в особливо великих розмірах, проте важливо, щоб такі справи доводилися до вироку [51]. Суди повинні мати чіткі механізми визнання недійсними угод, укладених шляхом обману – щоб потерпілі могли швидше позбутися псевдо-боргів. Доцільно спростити для жертв процедуру замороження стягнення за сумнівними кредитами на час слідства, аби колектори не могли вимагати сплату, поки триває розгляд скарги про шахрайство. У ЄС діють строгі правила щодо захисту прав позичальників (напр. Директива про споживче кредитування вимагає прозорості та справедливих умов), але їх треба доповнювати нормами про відшкодування збитків жертвам шахрайства. Банки і фінкомпанії мають брати участь у системі компенсацій: наприклад, у Британії розглядається схема, за якою банки будуть зобов'язані повертати кошти жертвам APP-fraud. Подібні ініціативи варто впроваджувати і на ринках ЄС загалом.

Поряд з тим потрібно зосереджуватися над підвищенням культури фінансової безпеки серед населення. Окрім формального навчання, слід формувати у громадян звички фінансової обережності. Ряд простих правил може значно знизити ризик шахрайства: ніколи не повідомляти конфіденційні дані (PIN, CVV, одноразові паролі) по телефону чи в месенджерах; уважно читати кредитний договір перед підписанням, не боячись здатися “недовірливим”; перевіряти наявність у фінансової установи ліцензії (на сайті НБУ чи відповідного єврорегулятора); за найменшої підозри щодо умов або особи менеджера – відмовитися від операції до з'ясування всіх деталей. Якщо втрачено паспорт чи телефонну SIM-картку, громадянину слід негайно повідомити про це поліцію та мобільного оператора відповідно – це унеможливить оформлення кредиту на втрачені документи. Корисно також моніторити свою кредитну історію (в Україні раз на рік можна безкоштовно отримати звіт з Бюро кредитних історій) аби вчасно виявити несанкціоновані

кредити. В ЄС подібно діють сервіси кредитного скорингу та контролю рахунків, якими варто користуватися. Нарешті, інформаційна обізнаність про нові види шахрайств повинна стати частиною фінансової культури: регулятори і медіа мають регулярно висвітлювати конкретні схеми, з якими зіштовхуються люди (як-от приклади “качай-гроші” чи advance fee fraud), щоб потенційні жертви могли їх розпізнати заздалегідь.

Зауважимо, що проблема фінансового шахрайства у кредитній сфері є спільним викликом для України та Європи. Її вирішення лежить на перетині економіки, права і освіти. Підвищення фінансової грамотності населення, впровадження сучасних технологій захисту та рішуча протидія злочинним схемам з боку держави – це три кити, спираючись на які можна значно зменшити масштаби цього негативного явища. Лише поєднання свідомості самих громадян та ефективних інституційних заходів забезпечить належний рівень фінансової безпеки в умовах сучасного цифрового світу.

1. Інституціоналізація фінансової освіти на національному рівні:

- включення обов’язкового курсу з фінансової грамотності до шкільної програми для учнів 9–11 класів;
- розробка державного стандарту фінансової освіти з урахуванням ризиків шахрайства.

2. Розвиток цифрових інструментів фінансової просвіти:

- створення державної багатофункціональної платформи з інтерактивними тренажерами, відеоуроками та тестами;
- випуск освітніх мобільних додатків із гейміфікацією, орієнтованих на молодь.

3. Посилення інформаційної безпеки та кіберграмотності:

- інтеграція тем з кібергігієни та цифрової безпеки в курси фінансової грамотності;

- проведення просвітницьких кампаній щодо типових схем шахрайства.

4. Розбудова регіональної інфраструктури фінансової просвіти:

- відкриття центрів фінансової грамотності на базі бібліотек, ОТГ, ЦНАПів за моделлю Польщі;
- залучення тренерів-фінансистів для проведення безкоштовних лекцій та семінарів.

5. Співпраця з фінансовими установами та регуляторами:

- встановлення законодавчого обов'язку банків проводити консультації перед видачею кредитів;
- створення єдиного реєстру перевірених кредитних установ на базі НБУ.

6. Впровадження механізмів моніторингу та оцінки:

- щорічне проведення національного дослідження фінансової грамотності (спільно з OECD);
- публікація відкритих звітів про ефективність заходів у сфері фінансової просвіти.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження дозволило комплексно охарактеризувати роль фінансової грамотності у контексті захисту споживачів фінансових послуг від шахрайства, зокрема в сегменті кредитного ринку. Дипломна робота дала змогу не лише виявити теоретичні аспекти теми, а й визначити практичні механізми підвищення фінансової грамотності як інструменту протидії зловживанням і зменшення фінансових ризиків.

Аналіз поняття фінансової грамотності засвідчив, що воно охоплює комплекс знань, навичок та поведінкових установок, які забезпечують здатність особи ухвалювати обґрунтовані рішення у сфері особистих фінансів. Цей феномен виходить за межі банального володіння фінансовою термінологією — він формує критичне мислення, відповідальне ставлення до споживання фінансових послуг та здатність протидіяти маніпуляціям. Особливо актуально це в умовах зростання рівня цифровізації фінансових операцій, де межа між легітимними та шахрайськими діями часто розмита.

Виявлено, що в Україні рівень фінансової грамотності залишається недостатнім. Згідно з даними Національного банку України (2021), індекс фінансової грамотності українців становить 12,3 бала з 21 можливого, що свідчить про суттєву потребу в поглибленні як базових знань, так і прикладних навичок у сфері користування фінансовими послугами. Це особливо важливо в умовах зростаючої активності недобросовісних суб'єктів на ринку кредитування — від онлайн-«мікрофінансових» організацій до добре маскованих шахрайських платформ.

У роботі обґрунтовано, що фінансово неосвічені громадяни значно частіше потрапляють у кредитні пастки, укладають договори на завідомо не вигідних умовах, стають жертвами маніпулятивного маркетингу або цифрового шахрайства (фішинг, вішинг, смішинг, крадіжка персональних даних тощо). Найвразливішими виявляються молодь, пенсіонери, внутрішньо

переміщені особи, користувачі з обмеженим доступом до цифрової освіти. Особливо небезпечною є тенденція зростання шахрайства в онлайн-середовищі, де злочинці часто видають себе за офіційні банки або сервісні платформи.

На основі аналізу міжнародного досвіду (Велика Британія, Польща, Канада, Естонія) підтверджено, що впровадження стратегій підвищення фінансової грамотності дає відчутні результати: зменшення рівня фінансового шахрайства, підвищення рівня заощаджень, покращення структури витрат домогосподарств, зростання довіри до фінансових інститутів. Ключовим чинником успіху є координація зусиль держави, освітньої системи, банківського сектору та громадськості.

Запропоновані в дипломній роботі напрямки підвищення фінансової грамотності населення України мають комплексний характер та включають:

- впровадження фінансової освіти на всіх етапах формальної освіти, починаючи зі шкільного рівня;
- створення національних цифрових платформ для масового навчання, зокрема гейміфікованих інструментів, адаптованих до різних вікових груп;
- посилення кіберграмотності та цифрової гігієни, як важливого компонента фінансової безпеки;
- формування регіональної інфраструктури фінансової просвіти, зокрема на базі бібліотек, центрів зайнятості, місцевих органів влади;
- модифікацію законодавчого поля, спрямовану на зобов'язання кредитних установ до надання споживачам повної, достовірної та доступної інформації перед укладенням фінансових угод;
- інформаційно-просвітницькі кампанії, які повинні бути систематичними, персоналізованими, зрозумілими, орієнтованими на практичні кейси.

Також у роботі запропоновано конкретні показники оцінювання рівня фінансової грамотності з урахуванням віку, професійного статусу, територіального чинника та типу взаємодії з фінансовими продуктами.

Побудовані таблиці та схеми візуалізують взаємозв'язки між рівнем грамотності та частотою шахрайських інцидентів, що підтверджує зроблені висновки емпірично.

У цілому, результати проведеного дослідження підтверджують, що фінансова грамотність є системним фактором протидії шахрайству в кредитній сфері. Вона має розглядатися не лише як елемент освітньої політики, а як інструмент формування економічно безпечного суспільства, зміцнення фінансового сектору та забезпечення сталого розвитку.

Запропоновані у роботі теоретичні положення, практичні механізми та рекомендації можуть бути використані Національним банком України, Міністерством фінансів, Міністерством освіти і науки, банківськими установами, громадськими організаціями, а також органами місцевого самоврядування для розробки й реалізації стратегії фінансової просвіти населення на період до 2030 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід // Національний банк України. – 2019. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318.
2. Харахаш О., Іванченкова Л., Ольшевська О. (2021). Фінансова грамотність як детермінант економічної поведінки населення. *Food Industry Economics*. URL: <https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/view/2892>
3. Повод Т. М. (2021). Світовий досвід визначення детермінант фінансової грамотності. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. URL: <https://ojs.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/226>
4. Національний банк України. (2021). За останні три роки рівень фінансової грамотності українців поліпшився – результати дослідження. URL: <https://bank.gov.ua>
5. Національний інститут стратегічних досліджень. (2023). Фінансова грамотність літніх людей. URL: <https://niss.gov.ua>
6. Центр фінансових знань “Талан”. (2024). Стратегія фінансової грамотності. URL: <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist>
7. Глушко О. А. Фінансова грамотність як інструмент протидії фінансовому шахрайству: міжнародний досвід та українські реалії // *Фінанси України*. – 2023. – № 4. – С. 55–66.
8. Костенко Н. І. Фінансова грамотність населення як фактор забезпечення економічної безпеки держави // *Економіка і держава*. – 2020. – № 11. – С. 58–61.
9. Кримінальний кодекс України: із змінами та доповненнями. – Офіційний портал Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Барановський О. І. Фінансове шахрайство як загроза економічній безпеці держави // *Фінанси України*. – 2021. – № 6. – С. 20–31.

11. Lusardi A., Mitchell O. Financial Literacy and Financial Decision-Making in Older Adults // *The Journal of Economic Perspectives*. – 2014. – Vol. 28(3). – P. 45–66.
12. Губарєв С. О. Фінансова грамотність населення як інструмент боротьби з шахрайством / С. О. Губарєв // *Економіка та держава*. – 2020. – № 6. – С. 135–139.
13. Дрозд І. А. Шахрайство у сфері фінансів: природа, види, протидія / І. А. Дрозд // *Фінанси України*. – 2021. – № 2. – С. 198–208.
14. Національний банк України. Проєкт "Гроші мають значення" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finlit.nbu.gov.ua/>
15. Гриневич Л. М. Цифрова фінансова безпека споживача: загрози та шляхи подолання // *Банківська справа*. – 2023. – №2. – С. 71–78.
16. OECD. Financial Education and Consumer Protection: OECD/INFE Policy Framework. – OECD Publishing, 2021. – URL:: <https://www.oecd.org/finance/financial-education>
17. USAID Ukraine. Financial Literacy Tools for IDPs and Vulnerable Groups. – 2022. – URL: <https://www.usaid.gov/ukraine>
18. Міністерство фінансів України. Концепція розвитку фінансової грамотності в Україні до 2030 року. – Київ, 2020. – 18 с. – URL:: <https://mof.gov.ua>
19. World Bank. Global Financial Capability Survey Report. – Washington, 2021. – URL: <https://www.worldbank.org>
20. За останні три роки рівень фінансової грамотності українців поліпшився. Дослідження національного банку України URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-ostanni-tri-roki-riven-finansovoyi-gramotnist-ukrayintsiv--polipshivsya--rezultati-doslidjennya?utm_source
21. ABN AMRO. Most teens don't report online fraud. – 2024. – URL: <https://www.abnamro.com/en/news/most-teens-dont-report-online-fraud>
22. Investopedia. Synthetic Identity Theft. – 2024. – URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/synthetic-identity-theft.asp>

23. Українські підлітки мають початковий рівень фінансової грамотності – дослідження НБУ URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinski-pidlitki-mayut-pochatkoviyy-riven-finansovoyi-gramotnosti--doslidjennya-nbu>
24. Investopedia. Age and Financial Fraud. 2024. URL: <https://www.investopedia.com/age-and-financial-fraud-11714608>
25. GASA. Most Teens Don't Report Online Fraud. 2023. URL: <https://www.abnamro.com/en/news/most-teens-dont-report-online-fraud>
26. NY Post. Kids are at high risk of identity theft. 2024. URL: <https://nypost.com/2024/03/20/kids-are-at-high-risk-of-identity-theft-experts-warn-heres-how-parents-can-protect-them>
27. The Surprising Truth About the Age Group Most Likely to Fall for Financial Fraud URL: <https://www.investopedia.com/age-and-financial-fraud-11714608>
28. Young people fall prey to payments fraudsters URL: <https://www.paymentsdive.com/news/debit-credit-card-peer-P2P-payments-fraud-scams-survey/732628>
29. Teen Sextortion Victim Payments: A Closer Look at the Financial Mechanisms URL: <https://www.gasa.org/post/teen-sextortion-victim-payments-a-closer-look-at-the-financial-mechanisms>
30. Kids are at high risk of identity theft, experts warn — here's how parents can protect them URL: <https://nypost.com/2024/03/20/kids-are-at-high-risk-of-identity-theft-experts-warn-heres-how-parents-can-protect-them>
31. Synthetic Identity Theft: What it is, How it Works URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/synthetic-identity-theft.asp>
32. Most teens don't report online fraud URL: <https://www.abnamro.com/en/news/most-teens-dont-report-online-fraud>
33. Глушко О. А. Фінансова грамотність як інструмент протидії фінансовому шахрайству: міжнародний досвід та українські реалії // Фінанси України. – 2023. – № 4. – С. 55–66.

34. Lawrange (2024). Поради юриста щодо шахрайства, Art.190 ККУ URL:lawrange.net/lawrange.net.
35. Credit365 (2021). “Шахрайство з кредитами: як убезпечити себе від аферистів?” – огляд популярних схем URL: credit365.ua/credit365.ua
36. Lawrange (2024). Поради юриста щодо шахрайства, Art.190 ККУ URL:<https://lawrange.net/en/home/>
37. Central Bank of Ireland (2023). Warning on advance fee loan scams (прес-реліз) URL :[centralbank.ie.centralbank.ie](http://centralbank.ie/centralbank.ie).
38. European Banking Authority (2025). Consumer Trends Report 2024/25 – Press-release (payment fraud та проблеми споживачів) URL :eba.europa.eu/eba.europa.eu.
39. Opendatabot (2025). Аналітика “Справ про шахрайство поменшало на 21% за рік” – статистика шахрайств в Україні URL :opendatabot.ua/opendatabot.ua.
40. Financial Conduct Authority UK (2023). Campagin on loan fee fraud – FintechTimes URL : thefintechtimes.com/thefintechtimes.com.
41. OECD/INFE (2023). International Survey of Adult Financial Literacy – результати по шахрайству URL : fin.eefin.ee.
42. Національний банк України (2020–2023). Офіційні повідомлення щодо захисту прав споживачів та протидії платіжному шахрайству URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2023-Q2.pdf?v=6
43. Борг.Експерт (2021). Стаття А.Авдєєва “Фінансова грамотність людей – утопія?”borgexpert.com/borgexpert.com.
44. НБУ, USAID (2021). Звіт “Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та добробут в Україні” – прес-реліз НБУbank.gov.ua/bank.gov.ua.
45. G20/OECD-INFE Report on supporting financial resilience and transformation through digital financial literacy URL: https://www.gpfi.org/sites/gpfi/files/sites/default/files/5_OECD%20INFE%20ReportSupporting%20resilience%20through%20digital%20financial%20literacy.pdf

46. Money and Pensions Service (UK). *UK Strategy for Financial Wellbeing 2020–2030*. – URL: <https://moneyandpensionsservice.org.uk>
47. European Commission. *Adult Financial Competencies Framework*. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. – URL:: <https://ec.europa.eu/info/publications>
48. Ministry of Finance of Estonia. *SmartFinEdu Project – Financial Literacy Strategy*. – 2022. – Режим доступу: <https://fin.ee/en>
49. New York Post. (2024, березень 20). *Kids are at high risk of identity theft, experts warn — here's how parents can protect them*. URL: <https://nypost.com/2024/03/20/kids-are-at-high-risk-of-identity-theft-experts-warn-heres-how-parents-can-protect-them/>
50. OECD (2022), Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision,
URL:https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/09/financial-literacy-in-poland_b03b02c0/f5f2adc3-en.pdf?utm_source=chatgpt.com
51. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.